

**Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова**

Житинська Марія Олександрівна

УДК 37.013.42-053.9:364-3 (043.3)

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ
ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ЦЕНТРУ
СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник - доктор педагогічних наук, професор
Карпенко Олена Георгіївна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
завідувач кафедри теорії та технології
соціальної роботи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Петрочко Жанна Василівна,
Інститут проблем виховання НАПН України,
заступник директора з науково-
експериментальної роботи;

кандидат педагогічних наук, доцент
Коленіченко Тетяна Іванівна,
Чернігівський національний технологічний
університету, Навчально-науковий інститут
права і соціальних технологій,
завідувач кафедри соціальної роботи

Захист дисертації відбудеться 17 травня 2018 р. о 12.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.09 в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано 14 квітня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.М. Вольнова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку суспільних відносин визначаються нові напрями соціальної допомоги, обслуговування і підтримки осіб похилого віку. Зміна акценту щодо відтворення адаптаційного та реабілітаційного потенціалу осіб похилого віку потребує впровадження в практику ефективних технологій соціальної роботи, які дозволять дієво впливати на вирішення їхніх наявних проблем та підвищувати якість життєдіяльності таких людей в українському суспільстві.

Особи похилого віку розглядаються як активна, відкрита до взаємодії, сповнена багатим життєвим досвідом демографічна категорія населення, що має бажання, мотивацію до самовдосконалення, самоосвіти. Підтримка рівня якості їх життя є актуальною соціальною проблемою сьогодення. Задоволеність життям, якість та успішність адаптації до нього осіб похилого віку залежить від багатьох чинників, зокрема безпосередньо від того, які реальні умови створені державними інститутами задля забезпечення належного становища таких людей у нашому суспільстві.

Зважаючи на вищезазначене, постає необхідність удосконалення процесу організації соціально-педагогічної підтримки осіб похилого віку на шляху до якісних соціальних перетворень їх життєдіяльності. Особливо важливим є реформування та розширення спектру надання соціальних послуг у територіальних центрах соціального обслуговування, оскільки, відповідно до «Типового положення про територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №1417, саме вони є спеціалізованими державними установами, що здійснюють соціальне обслуговування осіб похилого віку.

Спираючись на аналіз наукової літератури, ми можемо стверджувати, що деякі аспекти проблеми старіння та старості, соціальної та соціально-педагогічної роботи з особами похилого віку розглядалися вітчизняними та зарубіжними вченими, зокрема: проблеми підвищення тривалості життя, підтримка здоров'я осіб похилого віку (Г. Бердишев, І. Курило, Н. Сачук та ін.); використання досвіду соціальної роботи з особами похилого віку (Р. Вебер, Т. Голубенко, Н. Дементьєва, Т. Коленіченко, О. Краснова, І. Мигович, Є. Холостова та ін.); питання організації соціально-педагогічної підтримки осіб похилого віку (Н. Басов, В. Фокін, Н. Шмельова та ін.); питання освіти осіб похилого віку (О. Агапова, С. Архипова, М. Букач, Н. Єрмак, С. Коваленко, І. Козубовська, О. Лапшина, Л. Лук'янова, В. Робак, Г. Сухобська та ін.); особливості організації та оптимізації надання соціальних послуг людям похилого віку в територіальних центрах соціального обслуговування (К. Дубич, Л. Єгорова та ін.).

Значний внесок у розвиток соціальної геронтології здійснили: Г. Абрамова, В. Альперович, О. Козлов, О. Лідерс, Р. Яцемирська, які визначили соціально-філософські, психологічні аспекти процесу старіння; А. Адлер, Е. Берн, К. Хорні, Е. Фромм, котрі досліджували особливості старості як вікового періоду життя; Б. Ананьєв, який обґрунтував необхідність комплексного підходу до процесу старіння. Особливості впровадження технології соціально-педагогічної роботи з

різними категоріями населення України стали в центрі уваги досліджень О. Безпалько, Р. Вайноли, І. Зверєвої, А. Капської, Л. Міщик, Ж. Петрочко, С. Савченка, С. Харченка та ін.

Аналіз соціально-педагогічної, соціально-правової, психологічної та методичної літератури дозволяє стверджувати, що дана проблема розглядається в різних аспектах, але фундаментальних досліджень, що стосуються соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування в Україні, наразі немає.

Актуальність, наукова та соціальна значущість даної проблеми посилюється виявленими *суперечностями* між:

- стрімким зростанням кількості осіб похилого віку (старінням населення) та відсутністю у вітчизняній науковій теорії та практиці обґрунтованих, ефективних технологій, форм і методів покращення якості їх життєдіяльності;

- практикою соціальної роботи з особами похилого віку, що склалась як пасивна соціальна допомога, та потребою в соціально-педагогічній підтримці, орієнтованій на активність та активізацію життєвих сил осіб похилого віку;

- зростаючими вимогами до діяльності фахівців територіальних центрів соціального обслуговування та недостатнім рівнем їх педагогічної підготовки до соціально-педагогічної роботи з особами похилого віку.

Зазначене вище обумовило вибір теми дисертаційного дослідження: **«Соціально-педагогічна підтримка життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова і є складовою комплексної наукової проблеми «Психолого-педагогічні засади професійної підготовки студентів до соціально-педагогічної діяльності».

Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 6 від 26.12.2012 р.) та узгоджена в бюро Міжвідомчої Ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 26.02.2013 р.).

Об'єкт дослідження – процес соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності осіб похилого віку.

Предмет дослідження – зміст, форми, методи й соціально-педагогічні умови соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування.

Мета дослідження полягає у розробці та теоретичному обґрунтуванні соціально-педагогічних умов, змісту, форм і методів соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування та перевірка їх ефективності.

Відповідно до мети було визначено такі **завдання дослідження**:

1. Виявити сутність і науково обґрунтувати теоретичні засади соціально-педагогічної підтримки осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування.

2. Розкрити психолого-педагогічні характеристики осіб похилого віку, обґрунтувати критерії, показники та виявити рівні якості життєдіяльності в умовах територіального центру соціального обслуговування.

3. Розробити змістову структуру соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування.

4. Перевірити ефективність процесу соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування.

Задля розв'язання окреслених завдань використано такі **методи дослідження**: *теоретичні* – аналіз філософської, психологічної та соціально-педагогічної літератури з метою розкриття сутності та конкретизації змісту ключових понять, виявлення та узагальнення наукових підходів до проблеми соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності осіб похилого віку; *емпіричні* – бесіди, тестування, анкетування, які сприяли виявленню рівня якості життєдіяльності осіб похилого віку та на цій основі розробці змістової структури (структурно-функціональної моделі) організації соціально-педагогічної підтримки осіб похилого віку щодо підвищення якості їх життєдіяльності; *педагогічний експеримент* (пілотний, констатувальний, формувальний та контрольний), що дозволив впровадити та перевірити ефективність комплексу соціально-педагогічних умов, форм та методів соціально-педагогічної підтримки, спрямованих на підвищення якості життєдіяльності осіб похилого віку; *прогностичні* (прогнозування, метод незалежних оцінок) з метою розробки та апробації авторських навчально-методичних матеріалів; *метод математичної обробки даних* для опрацювання результатів експериментальної роботи, визначення статистичної значущості отриманих результатів.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що:

– *вперше визначено* складові та особливості життєдіяльності осіб похилого віку; *розроблено та обґрунтовано* структурно-функціональну модель (цільовий, теоретико-методологічний, організаційний, змістово-методичний та результативний компоненти) і соціально-педагогічні умови соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності осіб похилого віку в територіальних центрах соціального обслуговування (підвищення підготовленості фахівців і волонтерів до розробки та реалізації програм надання соціально-педагогічної підтримки в територіальних центрах соціального обслуговування (Університеті третього віку); розробка та впровадження комплексної програми соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування; забезпечення активної участі особи похилого віку в соціально-педагогічній підтримці життєдіяльності в умовах територіальних центрів соціального обслуговування за принципом «рівний-рівному»; розробка навчально-методичного забезпечення процесу організації соціально-педагогічної підтримки

якості життєдіяльності осіб похилого віку з метою підвищення її рівня); *розкрито* зміст понять «життєдіяльність осіб похилого віку» та «соціально-педагогічна підтримка життєдіяльності осіб похилого віку»; *визначено* структуру життєдіяльності особи похилого віку в територіальному центрі соціального обслуговування; критерії якості життєдіяльності осіб похилого віку (мотиваційний, соціально-орієнтований, фізіологічний, діяльнісно-практичний), їх показники та рівні;

– *уточнено* зміст дефініції «особи похилого віку»; теоретичні підходи до здійснення соціально-педагогічної підтримки осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування;

– *подальшого розвитку* набули навчально-методичне забезпечення соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування.

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробці та впровадженні: комплексної програми «Соціально-педагогічна підтримка якості життєдіяльності осіб похилого віку»; навчально-методичного забезпечення – серії методичних рекомендацій для фахівців територіального центру соціального обслуговування та слухачів Університету третього віку з «Основ психології», «Основ здоров'я», «Основ комп'ютерної грамотності»; робочого зошита-практикуму «Соціальна геронтологія» для студентів спеціальності «Соціальна робота».

Запропоновані теоретичні рекомендації і методичні розробки можуть бути використані для забезпечення лекційних та практичних занять до навчальних курсів «Соціальна робота з різними групами клієнтів», «Соціальна геронтологія», «Інноваційні методики в соціальній роботі» для студентів спеціальностей «Соціальна робота», «Соціальна допомога»; «Технології соціально-педагогічної роботи», – для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка».

Окремі результати дисертаційного дослідження (зокрема, навчально-методичне забезпечення) можуть бути використані соціальними педагогами, соціальними працівниками, фахівцями територіальних центрів соціального обслуговування, практичними психологами та аспірантами, які задіяні в системі організації соціальної підтримки осіб похилого віку.

Результати дисертаційного дослідження *впроваджено* у практичну діяльність Територіальних центрів соціального обслуговування Деснянського (довідка № 969 від 05.10.2016 р.), Оболонського (довідка № 187 від 25.04.2017 р.) та Печерського (довідка № 01-01/03/1 від 01 лютого 2016 р.) районів міста Києва; Білоцерківського міського територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) (довідка від 27.03.2015 р.); Територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Деснянського району у місті Чернігів (довідка № 01-13/395 від 12.04.2017 р.); Територіального центру соціального обслуговування «Турбота» м. Кам'янець-Подільський (довідка № 166 від 26.10.2016 р.); а також у навчальний процес Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (довідка № 07-10/2104 від 29.11.2017 р.).

На різних етапах дослідження до експерименту було залучено 375 респондентів похилого віку (187 осіб – контрольна група, 188 осіб – експериментальна група) 32 працівника територіальних центрів соціального обслуговування та 80 студентів спеціальності «Соціальна робота» та «Соціальна педагогіка».

Особистий внесок здобувача. У методичних рекомендаціях «Університет третього віку: Основи комп'ютерної грамотності» (у співавторстві з О. Карпенко, Л. Жалдак) авторською є навчальна програма «Основи комп'ютерної грамотності» для осіб похилого віку. У методичних рекомендаціях «Університет третього віку: Основи психології» (у співавторстві з О. Карпенко, І. Савельчук) особистий внесок автора полягає в розробці навчальної програми «Основи психології», практичних занять та тренінгів, спрямованих на результативність засвоєння основ психологічних знань та ефективність організації різних видів навчання фахівцями та волонтерами, що здійснюють соціально-педагогічну підтримку життєдіяльності осіб похилого віку.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації знайшли відображення у доповідях і виступах на наукових, науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Соціальна педагогіка: наука, професія, діяльність (здобутки двох десятиріч)» (Київ – Івано-Франківськ, 2013), «Фактори розвитку педагогічних і психологічних наук в ХХІ столітті» (Харків, 2014), «Сучасні педагогічні та психологічні науки: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень» (Київ, 2014), «Нове у педагогіці та психології сучасного світу» (Львів, 2014), «Пріоритетні напрями розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук» (Одеса, 2014), «Чинники розвитку психологічних та педагогічних наук у ХХІ столітті» (Одеса, 2014), «Соціальна політика: концепції, технології, перспективи» (Київ, 2015), «Актуальні проблеми сучасної соціології, соціальної роботи та професійної підготовки фахівців» (Ужгород, 2016); *всеукраїнських* – «Соціальна робота в Україні: становлення, перспективи, розвиток» (Львів, 2013); *загальноуніверситетських* – «Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету» (Київ, 2012- 2015рр.).

Результати дисертаційної роботи обговорювалися та отримали схвалення на щорічних звітних науково-практичних конференціях викладачів та на засіданнях кафедри соціальної педагогіки і кафедри теорії та технології соціальної роботи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (2013-2017 рр.).

Публікації. Зміст та основні результати дисертаційного дослідження відображено у 22 публікаціях автора. Серед них: 10 одноосібних статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у науковому журналі, включеному до міжнародних наукометричних баз, 1 стаття у зарубіжному виданні, 3 методичні рекомендації (2 у співавторстві), 1 робочий зошит-практикум, 6 тез доповідей. Загальний обсяг особистого доробку становить 15 друкованих аркушів.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотації, вступу, двох розділів, загальних висновків, додатків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 250 сторінок, з них 172 сторінки основного тексту. Робота містить 10 таблиць і 8 рисунків, що займають 16 сторінок, 18

додатків на 45 сторінках. Список використаних джерел налічує 287 найменувань, із них 20 – іноземною мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну і практичне значення отриманих результатів; подано інформацію про апробацію та впровадження його результатів, наведено відомості щодо особистого внеску та публікацій здобувача, структури та обсягу дисертації.

У *першому розділі* – **«Теоретико-методологічні засади соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності осіб похилого віку»** – обґрунтовано теоретичні засади соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування; уточнено поняття «підтримка»; проаналізовано категорію «особи похилого віку»; розкрито психолого-педагогічну характеристику клієнтів територіального центру соціального обслуговування, визначено проблеми в їх життєдіяльності; розкрито структуру життєдіяльності особи похилого віку в територіальному центрі соціального обслуговування; окреслено проблеми організації соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності в умовах територіального центру соціального обслуговування.

Встановлено, що поняття «підтримка» розглядається відповідно до гуманістичного підходу і визначається у широкому розумінні як гуманістична підтримка розвитку особистості (А. Адлер, О. Газман, І. Котова, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Сухомлинський та ін.). Аналіз теоретико-методологічних підходів до вивчення соціально-педагогічної підтримки (Т. Анохіна, М. Галагузова, А. Капська, Н. Селіванова, Т. Семигіна, І. Мигович, А. Мудрик, В. Нікітін, В. Поліщук та ін.) дозволив констатувати, що соціально-педагогічна підтримка є багатоаспектним поняттям та предметом наукових інтересів філософів, політологів, соціологів, психологів, педагогів, а також змінюється із розвитком соціальної педагогіки та соціальної роботи. Означене дозволило розглянути соціально-педагогічну підтримку в єдності двох аспектів: соціального, спрямованого на надання допомоги людині в складних життєвих обставинах, та педагогічного, орієнтованого на превентивну допомогу в саморозвитку індивідуальності.

Теоретичний аналіз поняття «соціально-педагогічна підтримка» дозволив виявити два підходи до його пояснення. Представники *першого підходу* (О. Безпалько, І. Кочерга, Л. Оліфіренко, Т. Шульга та ін.) розглядають соціально-педагогічну підтримку з точки зору соціального захисту особистості, що перебуває в складних життєвих обставинах, і визначають її як особливий вид соціально-педагогічної діяльності, що полягає у наданні професійно підготовленими фахівцями допомоги для подолання індивідом труднощів в інтелектуальному, моральному, емоційно-вольовому, психологічному розвитку, визначенні інтересів і потреб, шляхів подолання проблеми, що допомагає досягати бажаних результатів у різних сферах життєдіяльності. Представники *другого підходу* (Г.Селевко та

А.Селевко), розглядають соціально-педагогічну підтримку з позиції допомоги індивіду в розвитку його особистості та індивідуальності.

Дослідження сутнісних характеристик соціально-педагогічної підтримки засвідчує її тісний взаємозв'язок з поняттями «соціально-педагогічна діяльність», «педагогічна підтримка». В усіх цих поняттях відображені ідеї надання різних видів допомоги, соціальних та освітніх послуг. Соціально-педагогічна підтримка осіб похилого віку може реалізовуватись за такими *напрямами*: підтримка фізичного здоров'я, підтримка інтелектуального розвитку, підтримка в налагодженні ефективної комунікації (за Н. Головановою, Т. Коленіченко).

Означене вище дозволило розглянути *соціально-педагогічну підтримку життєдіяльності осіб похилого віку* як особливий, спеціально організований вид соціально-педагогічної діяльності, що спрямований на виявлення та вирішення проблем даної категорії з метою збереження та зміцнення соціального і фізичного здоров'я особи похилого віку, активізації діяльності соціального спрямування, сприяння в реалізації її життєвих планів, у саморозвитку, самопізнанні, самовдосконаленні, збереженні життєвої активності та, як результат, підвищенні якості життєдіяльності.

Результати аналізу наукових досліджень дозволяють стверджувати, що особливості розвитку особи похилого віку безпосередньо пов'язані з соціальною вразливістю та недостатньою адаптацією до швидких соціально-економічних змін, що відбуваються в суспільстві. Це, в свою чергу, унеможлиблює збереження звичного ритму та стилю життя, викликає незадоволення, соціальну ізоляцію, навіть психічні розлади.

З'ясовано, що поняття «*особа похилого віку*» в соціальній роботі вживається щодо особистості, яка знаходиться на завершальному етапі свого життя, в якій відбуваються зміни на фізіологічному, психологічному та соціальних рівнях спричинені процесами старіння (Т. Голубенко, Т. Коленіченко). Констатовано, що термін «*особа похилого віку*» застосовується щодо вікового періоду в межах від 60 до 75 років. Його змістовими критеріями є: поступове припинення професійної діяльності, вихід на пенсію та збереження при цьому достатнього рівня функціонування психологічних, когнітивних та фізіологічних складових. Саме у цей період (третій вік) для багатьох осіб похилого віку відновлюються можливості для самореалізації, свободи та творчості, тому загострюється потреба в соціально-педагогічній підтримці (П. Ласлетт).

Констатовано, що для об'єктивного розуміння *старіння* слід розглядати його як процес, що має три *складові*: *біологічну* – поступове згасання всіх функцій організму, його вразливість перед різного роду чинниками та підвищена ймовірність смерті; *соціальну* – зміна соціального статусу, ролей, способів поведінки та спілкування; *психологічну* – ставлення людини до неминучості процесу старіння, вибір можливих прийнятних способів адаптації до нових умов, формування нових стратегій подолання труднощів.

Виокремлено та охарактеризовано *психолого-педагогічні характеристики осіб похилого віку*, а саме: узагальнення та систематизація досвіду, переосмислення та

переоцінка всього життя, підвищення інтересу до морально-духовних цінностей, потреба в пошуку нового змісту життя. Встановлено, що в старості відбуваються зміни в системі життєдіяльності, оскільки, виходячи на пенсію, людина поступово припиняє трудову діяльність, змінюється її соціальний статус. Наголошено на тому, що зі зміною соціального статусу страждає і взаємозв'язок людини із соціальним середовищем, зменшуються соціальні контакти, людина відчуває нестачу спілкування, страждає від самотності та часто ізолюється від соціуму, стає пасивною; при цьому особа похилого віку стає більш вразливою до впливу природних факторів, погіршується її здоров'я.

У роботі *життєдіяльність осіб похилого віку* визначається як складна система взаємовпливів особи похилого віку та її життєвого середовища через різні види діяльності, яка здатна, виходячи з потреб і можливостей, забезпечувати і підтримувати певні її параметри та якість. Життєдіяльність людини проходить в певній системі, що включає три компоненти (*складові*): природний компонент (сукупність об'єктів природного походження та створені ними екологічні системи); соціальний компонент (людина, групи людей, спільноти, соціум); штучний компонент (все те, що створено розумом і руками людини для забезпечення життєдіяльності). Узагальнено, що основними *проблемами* життєдіяльності особи похилого віку є: проблеми пов'язані зі здоров'ям; проблеми пов'язані з низьким рівнем матеріального забезпечення; проблеми пов'язані зі зміною соціального статусу; проблеми пов'язані з ставленням з боку суспільства; проблеми пов'язані з наявністю вільного часу. Встановлено, що *особливістю* життєдіяльності осіб похилого віку є поступове припинення професійної діяльності. Така діяльність для особи похилого віку втрачає провідне значення і як наслідок виникає потреба пошуку нового змісту життя.

Виявлено, що у зв'язку із життєвою необхідністю особам похилого віку потрібні нові знання, компетентності з адаптації до нових умов життєдіяльності, збереження здоров'я, досягнення довголіття, навички для щоденної діяльності, заняття улюбленою справою, суспільно-корисна діяльність, збереження зв'язків між поколіннями.

Під час дослідження нами з'ясовано, що соціально-педагогічна підтримка в умовах територіального центру забезпечується переважно за рахунок впровадження державної безкоштовної соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку» як структурного підрозділу центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг). На підставі експертного оцінювання фахівцями територіальних центрів соціального обслуговування було виявлено певні *труднощі* у процесі організації соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування (зокрема, в Університеті третього віку), а саме: відсутність навчально-методичного забезпечення організації соціально-педагогічної послуги; використання фахівцями в роботі з людьми похилого віку застарілих форм та методів роботи, що є сьогодні малоефективними; труднощі із залученням до організації соціально-педагогічної підтримки волонтерів та їх навчанням; недостатньо організована взаємодія територіального центру з іншими соціальними партнерами (державні та громадські

організації, волонтерські організації, що займаються соціально-педагогічною підтримкою) тощо.

Спираючись на теорію діяльності О. Леонтьєва, нами розглянуто структуру життєдіяльності особи похилого віку в умовах територіального центру, що представлена трьома складовими: *мотиваційною* (потреби особи похилого віку, що породжують інтерес та визначають спрямованість особистості); *цільовою* (життєва задоволеність та якість життя у старості як провідна мета діяльності); *операційною* (можливості територіального центру соціального обслуговування щодо організації комплексу заходів сприяння включенню осіб похилого віку в різні види діяльності).

З огляду на означені теоретичні узагальнення та емпіричні результати логіка дослідження зумовила необхідність пошуку шляхів і механізмів підвищення рівня якості життєдіяльності осіб похилого віку.

У *другому розділі* – «**Експериментальна організація соціально-педагогічної підтримки осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування**» – окреслено критерії, показники і представлено результати вивчення рівнів якості життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування; охарактеризовано взаємозв'язки між елементами структурно-функціональної моделі соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування, визначено доцільні соціально-педагогічні умови її реалізації; виявлено ефективність дії впровадженої структурно-функціональної моделі соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування.

Метою *констатувального експерименту* стало визначення рівня якості життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіальних центрів соціального обслуговування, яка конкретизувалась у таких завданнях: вивчення реального стану якості життєдіяльності осіб похилого віку; виявлення особливостей соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування.

Визначено такі *критерії якості життєдіяльності осіб похилого віку*: *мотиваційний критерій*, що дає можливість охарактеризувати загальну спрямованість діяльності особи похилого віку, її ціннісні орієнтації, інтереси, мотиви активності та діяльності, потреби в соціальному середовищі, що є вихідними та важливими для характеристики її життєдіяльності. *Показники*: прагнення пошуку сенсу життя в нових умовах життєдіяльності, життєва задоволеність; прагнення до самореалізації та самовдосконалення. *Соціально-орієнтований критерій* визначає соціальні контакти, інтенсивність та якість взаємодії особи похилого віку із соціальним середовищем. *Показники критерію*: вміння спілкуватися та легко налагоджувати соціальні контакти; прагнення до соціальної взаємодії; бажання допомагати іншим (за методикою «рівний – рівному»). *Фізіологічний критерій* відображає поєднання особливостей фізичного стану, здоров'я особи похилого віку та особистого ставлення до здорового способу життя. *Показники*: рівень поінформованості особи похилого віку у сфері здоров'я (розуміння ролі здоров'я у збереженні активності та тривалості життя, знання чинників ризику); відповідність

поведінки (дій та вчинків) вимогам здорового способу життя; рівень сформованості потреби до зміцнення та збереження здоров'я. *Діяльнісно-практичний критерій* дозволяє виявити наявність необхідних для ефективного соціального функціонування особистісних та соціально важливих навичок та умінь, а також визначити відповідний рівень їх сформованості. *Показники критерію*: здатність до співпраці; соціальна активність; наявність ініціативи та самостійності; вміння включатись у діяльність за методикою «рівний-рівному».

Визначені критерії та показники дозволили виявити *рівні* якості життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування: низький, середній, високий.

Високий рівень якості життєдіяльності характеризує осіб похилого віку з чітко сформованими сенсоутворюючими мотивами життя. Вони мають адекватну самооцінку, емоційно стійкі та позитивно ставляться до самих себе; володіють високою соціальною активністю, вони самостійні та ініціативні; усвідомлюють необхідність та мотивовані до ведення здорового способу життя, мають яскраво виражене бажання оволодіти новими знаннями та прагнення застосовувати їх у практичному житті; демонструють готовність до постійного саморозвитку, самовдосконалення, розкриття творчого потенціалу, прагнення до самоосвіти; легко налагоджують соціальні зв'язки.

Середній рівень якості життєдіяльності характеризує осіб похилого віку, які мають нестійку самооцінку, помірний рівень розвитку сенсоутворюючих мотивів життя; ведуть достатньо активний спосіб життя, ситуативно дотримуються режимів дня та харчування; ситуативна життєва задоволеність; вибірковий характер при прояві самостійності та ініціативності. Спостерігається помірне включення в соціальне середовище, достатній (епізодичний характер) рівень соціальної активності; чітко усвідомлюють значення здоров'я та активності у старості, мають достатній рівень мотивації для їх збереження; мають достатній рівень сформованості бажання самоосвіти, самовдосконалення, що стає можливе під впливом оточуючих.

Низький рівень якості життєдіяльності характеризує осіб похилого віку, що мають неадекватну (занижену) самооцінку, емоційно нестійкі; не можуть прийняти зміни соціальної ситуації, не бачать мети подальшого життя, не задоволені життям. Характерним є негативне або байдуже ставлення до себе, відсутність усвідомленості сутності збереження здоров'я та активності в старості. Особам похилого віку цього рівня притаманна низька соціальної активності, страх невдач, зневіра у власних силах; такі люди не готові до систематичного саморозвитку та самовдосконалення, не мають мотивації до оволодіння новими знаннями; мають проблеми при налагодженні соціальних зв'язків і часто їх просто уникають.

Експериментом було охоплено 375 осіб похилого віку, які є клієнтами трьох територіальних центрів соціального обслуговування (Оболонського та Деснянського районів м. Києва, а також м. Біла Церква) та отримують соціально-педагогічні послуги в Університеті третього віку. Поділ на ЕГ та КГ відбувався згідно бажань респондентів щодо участі їх в експерименті. Так, в експериментальну групу (ЕГ) нами включено 188 осіб, контрольну групу (КГ) – 187 осіб.

У ході експериментальної роботи нами застосовано низку діагностичних методик: Тест індексу життєвої задоволеності (за Н. Паніною), Методика незакінчених пропозицій (на основі методики Дж. Нюттена), Експрес-діагностика рівня самооцінки (Н. Фетіскін, В. Козлов, Г. Мануїлов), Опитувальник САН, Методика діагностики соціально-психологічної адаптації (К. Роджерса, Р. Даймонда), Тест готовності до саморозвитку (В. Павлова), Опитувальник «Ставлення до здоров'я» (Р. Березовської). Також було розроблено авторські методики, зокрема анкети «Виявлення прояву активності в життєдіяльності», «Прагнення особи похилого віку до розвитку та підвищення життєдіяльності» та «Потреби у спілкуванні».

За результатами констатувального експерименту (2013-2015 рр.) виявлено, що до високого рівня якості життєдіяльності осіб похилого віку за мотиваційним критерієм можна віднести лише 11,76% (22 особи) у КГ та 12,23% (23 особи) в ЕГ; за соціально-орієнтованим – 11,76% (22 особи) у КГ і 11,17% (21 особа) в ЕГ; за фізіологічним – 5,88 % (11 осіб) у КГ і 5,85% (11 осіб) в ЕГ; за діяльнісно-практичним – 10,69% (20 осіб) у КГ і 10,11% (19 осіб) у ЕГ. Натомість до низького рівня: за мотиваційним критерієм – 55,09% (103 особи) у КГ та 54,26% (102 особи) в ЕГ; за соціально-орієнтованим – 47,06 % (88 осіб) у КГ та 47,38% (89 осіб) в ЕГ; за фізіологічним критерієм – 48,13% (90 осіб) у КГ та 48,40% (91 особа) в ЕГ; за діяльнісно-практичним – 50,27% (94 особи) у КГ та 50,53% (95 осіб) в ЕГ.

Отже, узагальнення результатів констатувального експерименту за чотирма критеріями свідчить, що особи похилого віку здебільшого мають середній та низький рівень якості життєдіяльності. Це 39,84% (74 особи) та 50,14% (94 особи) в КГ та 40,02% (76 осіб) та 50,13% (94 осіб) в ЕГ відповідно. Високий рівень якості життєдіяльності притаманний лише 10,02% (19 особам) у КГ та 9,84% (18 особам) в ЕГ.

З огляду на необхідність зміни означеної ситуації нами було розроблено відповідне навчально-методичне забезпечення процесу організації соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності осіб похилого віку, спроектовано зміст, комплекс умов, форм та методів соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування. Процес організації соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності осіб похилого віку представлений у вигляді змістової структури (*структурно-функціональної моделі*) (рис.1).

При побудові моделі соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності осіб похилого віку було враховано, що вона має базуватись на головних принципах організації і функціонування соціально-педагогічних систем. Це означає, що вона має містити всі компоненти, притаманні будь-якій соціально-педагогічній системі, а саме: мету, завдання, структуру, функції, соціально-педагогічні умови і критерії результативності її реалізації, а також кінцеві результати її впровадження в соціально-педагогічну дійсність.

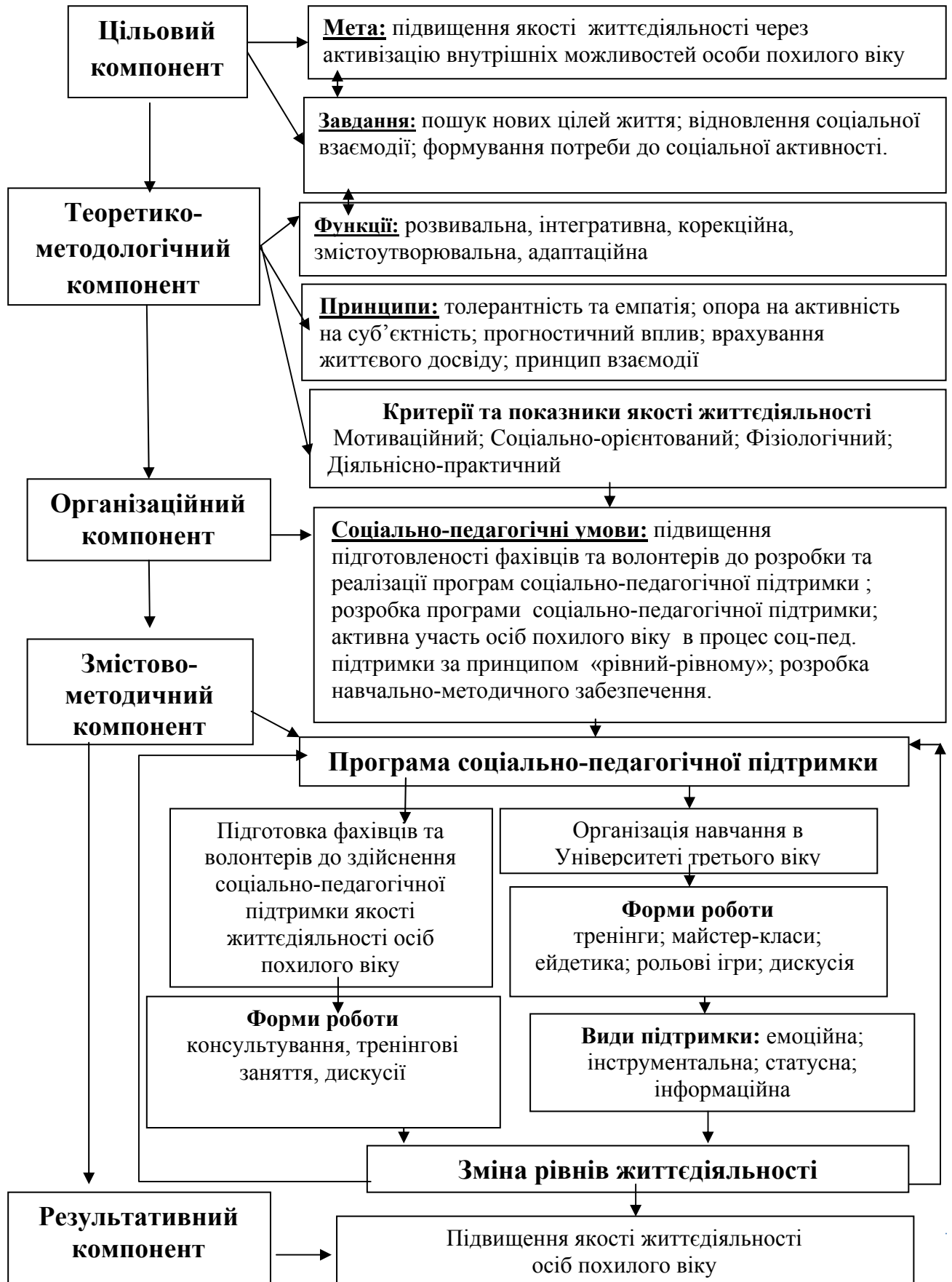

Рис.1. Структурно-функціональна модель соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру

У побудові структурно-функціональної моделі ми орієнтувалися на те, що вона має містити основні складові, які відображають соціально-педагогічну підтримку життєдіяльності осіб похилого віку як цілісний процес взаємодії та взаємозалежності усіх елементів в умовах конкретного соціокультурного середовища, а саме в умовах територіального центру соціального обслуговування. Авторська структурно-функціональна модель організації соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування включає цільовий, теоретико-методологічний, організаційний, змістово-методичний та результативний компоненти, що дозволяють забезпечити та реалізувати соціально-педагогічну підтримку як технологію.

Реалізація такої моделі забезпечувалася відповідними *соціально-педагогічними умовами*: 1) підвищення підготовленості фахівців і волонтерів до розробки та реалізації програм надання соціально-педагогічної підтримки в територіальних центрах соціального обслуговування (Університеті третього віку); 2) розробка та впровадження комплексної програми соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування; 3) забезпечення активної участі особи похилого віку в соціально-педагогічній підтримці життєдіяльності в умовах територіальних центрів соціального обслуговування за принципом «рівний-рівному»; 4) розробка навчально-методичного забезпечення процесу організації соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності осіб похилого віку з метою підвищення її рівня.

Формувальний експеримент тривав упродовж 2015-2017 років.

Перша педагогічна умова передбачала розробку та впровадження *авторської програми* «Підготовка фахівців та волонтерів до здійснення соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності осіб похилого віку». Означена програма розрахована на соціальних педагогів, практичних психологів, волонтерів територіального центру соціального обслуговування.

Програма реалізується через два *модулі* («Особливості соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності осіб похилого віку» та «Технологічні аспекти організації соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності осіб похилого віку») та забезпечується низкою *форм і методів* роботи з фахівцями та волонтерами: демонстраційні (перегляд фільмів, телепередач з проблем старіння та старості); дискусійні (дискусійні обговорення, мозковий штурм, круглі столи); інтерактивні (тренінгові програми, соціальні акції); інформаційні (відкриті групи у соціальних мережах «ВКонтакте», «Фейсбук»). В рамках програми з метою формування у фахівців та волонтерів умінь сповільнення прогресування когнітивних порушень у осіб похилого віку, нами розроблено та апробовано міні-курс з ейдетики, що поєднав використання у роботі з особами похилого віку методу піктограм, методу оживлення, методу послідовної асоціації, методу друдл.

З метою підвищення рівня готовності майбутніх фахівців до організації соціально-педагогічної підтримки осіб похилого віку було апробовано робочий зошит-практикум із «Соціальної геронтології», вдосконалено навчальний курс «Соціальна геронтологія» під час роботи зі студентами 4 курсу спеціальності

«Соціальна робота» Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Задля закріплення отриманих теоретичних знань та оволодіння практичним досвідом студенти-волонтери були залучені до реалізації експериментальної частини дослідження з підвищення якості життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування. Зокрема, вони були асистентами при організації навчального процесу для осіб похилого віку в Університетах третього віку.

У постійній співпраці з викладачами, студентами та фахівцями територіальних центрів соціального обслуговування було організовано *круглі столи* «Нові погляди на надання соціальних послуг особам похилого віку», «Особливості волонтерської діяльності з людьми похилого віку», «Інноваційні форми та методи роботи з особами похилого віку» та *соціальні акції* «Лист вдячності», «Подаруй радість».

Реалізуючи і перевіряючи *другу та третю соціально-педагогічні умови* було розроблено та впроваджено *програму* «Організація навчання в Університеті третього віку», в якій взяли участь 188 осіб похилого віку – слухачів Університету третього віку: 63 особи похилого віку, що обслуговуються Деснянським територіальним центром, 65 – Оболонським територіальним центром та 60 осіб, що перебувають на обслуговуванні в територіальному центрі в м. Біла Церква.

Метою означеної програми стало сприяння соціальній активності, самореалізації та саморозвитку, підвищенню життєвої задоволеності та рівня якості життєдіяльності шляхом включення осіб похилого віку в освітню діяльність. Програма «Організація навчання в Університеті третього віку» складається з трьох взаємопов'язаних *блоків*: перший блок «Фізичне благополуччя особи похилого віку» мав на меті сформуванню мотиваційно-ціннісне ставлення особи похилого віку до власного здоров'я; вироблення умінь ведення здорового способу життя; другий блок «Психологічне благополуччя особи похилого віку» розглядався як можливість пізнати себе й інших; третій блок «Соціальне благополуччя особи похилого віку» стосувався можливостей комунікації та розширення соціальних зв'язків осіб похилого віку, подолання самотності та пошуку нових способів активності.

Реалізації завдань кожного із блоків допомогли такі *форми роботи*: рольові ігри, тренінгові заняття, дискусії, міні-лекції, майстер-класи, заняття з використанням методу мемуаротерапії, заняття з ейдетики, мозковий штурм, бесіди.

З метою реалізації *четвертої умови* було розроблено та апробовано навчально-методичне забезпечення організації соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності осіб похилого віку задля підвищення її рівня: 1) створено навчальні програми для слухачів з основ психології, основ здоров'я, прикладних методик та комп'ютерної грамотності в рамках Університету третього віку; 2) впроваджено методичні рекомендації – «Серія: Соціально-педагогічна підтримка осіб похилого віку «Основи комп'ютерної грамотності», «Основи психології», «Основи здоров'я» для фахівців територіального центру соціального обслуговування та слухачів Університету третього віку

На етапі контрольного експерименту (2017 р.) нами було проведено контрольні зрізи якості життєдіяльності осіб похилого віку за методиками,

використаними на констатувальному етапі, та здійснено оцінювання рівнів якості життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування за визначеними критеріями; оцінено ефективність упровадження структурно-функціональної моделі організації соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності, яка дозволила реалізувати завдання формувального експерименту.

Для більш об'єктивної оцінки якості життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування та виявлення кількісних змін і здійснення якісної характеристики було проведено математичні обрахунки за чотирма критеріями. При цьому було використано показники динамічних рядів – середній показник (Ср), який відображає кількісну оцінку підвищення рівня якості життєдіяльності, що вираховується за формулою А. Кузнєцова. Отримані результати представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка рівнів якості життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування

Рівні	На початку експерименту		Після завершення експерименту		Різниця між показниками %	
	ЕГ (188 осіб)	КГ (187 осіб)	ЕГ (188 осіб)	КГ (187 осіб)	ЕГ	КГ
Високий	9,84	10,02	19,10	11,53	+ 9,26	+1,51
Середній	40,02	39,84	50,96	42,62	+ 10,94	+ 8,78
Низький	50,13	50,14	29,94	45,85	- 20,19	- 4,29

Аналіз узагальнених даних результатів, отриманих після формувального експерименту, засвідчив помітну динаміку зростання показників якості життєдіяльності за всіма критеріями в ЕГ. Так, виявлено, що в ЕГ кількість респондентів з високим рівнем якості життєдіяльності зросла з 9,84% (18 осіб) до 19,10% (36 осіб), а в КГ відбулися незначні зміни – на 1,51% з 10,02% (19 осіб) до 11,53% (21 особа). У свою чергу, низький рівень в ЕГ зменшився від 50,13% (94 осіб) до 29,94% (56 осіб) порівняно з контрольною групою, в якій низький рівень змінився лише на 4,29% від 50,14% (94 осіб) до 45,85% (86 осіб). Зміни відбулися і на середньому рівні життєдіяльності осіб похилого віку: в ЕГ результати зросли на 10,94% і становлять 50,96% (96 осіб), у КГ результати зросли лише на 3,78% і становлять 42,62% (80 осіб).

Виявлені результати дослідно-експериментальної роботи дозволили засвідчити вірогідність результатів та зробити висновок про ефективність впровадженої нами структурно-функціональної моделі, змісту та соціально-педагогічних умов організації процесу соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано практичне вирішення актуальної наукової проблеми соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності осіб похилого віку, що полягає в розробці структурно-функціональної моделі та змісту соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності осіб похилого віку, обґрунтуванні оптимальних соціально-педагогічних умов, за яких реалізуються адекватні форми і методи соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування.

Результати проведеного теоретичного й експериментального дослідження підтвердили правомірність основних ідей і положень стосовно соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування та засвідчили можливість розв'язання поставлених завдань і дали підстави для таких висновків:

1. Виявлено сутність і науково обґрунтовано теоретичні засади соціально-педагогічної підтримки осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування. Дослідження сутнісних характеристик соціально-педагогічної підтримки засвідчує тісний взаємозв'язок з поняттями «соціально-педагогічна діяльність», «педагогічна підтримка». В усіх цих поняттях відображені ідеї надання різних видів допомоги, соціальних та освітніх послуг, а також вирішення індивідуальних проблем людини. Соціально-педагогічну підтримку життєдіяльності осіб похилого віку розглянуто як особливий, спеціально організований вид соціально-педагогічної діяльності, що спрямований на виявлення та вирішення проблем даної категорії з метою збереження та зміцнення соціального і фізичного здоров'я особи похилого віку, активізації діяльності соціального спрямування, сприяння в реалізації її життєвих планів, у саморозвитку, самопізнанні, самовдосконаленні, збереженні життєвої активності та, як результат, підвищенні якості життєдіяльності. З'ясовано, що основними напрямками соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності осіб похилого віку в закладах соціального обслуговування є: підтримка здоров'я і фізичних сил особи похилого віку (організація здоров'язберігаючого режиму життя осіб похилого віку, підтримка їх прагнення позбутися шкідливих звичок, що руйнують їхнє здоров'я); підтримка інтелектуального розвитку особи похилого віку; підтримка особи похилого віку у налагодженні ефективної комунікації, прояву індивідуальних здібностей, життєвої активної позиції в дозвіллевій діяльності.

2. Розкрито психолого-педагогічні характеристики осіб похилого віку: узагальнення та систематизація досвіду, переосмислення та переоцінка всього життя, підвищення інтересу до морально-духовних цінностей, потреба в пошуку нового змісту життя. Наголошено на тому, що зі зміною соціального статусу страждає і взаємозв'язок людини із соціальним середовищем, зменшуються соціальні контакти, людина відчуває нестачу спілкування, страждає від самотності та часто ізолюється від соціуму, стає пасивною.

У роботі розглянуто структуру життєдіяльності особи похилого віку в умовах територіального центру, що представлена трьома складовими: *мотиваційною* (потреби особи похилого віку, що породжують інтерес та визначають спрямованість особистості); *цільовою* (життєва задоволеність та якість життя у старості як провідна мета діяльності); *операційною* (можливості територіального центру соціального обслуговування щодо організації комплексу заходів сприяння включенню осіб похилого віку в різні види діяльності). Встановлено, що *особливістю* життєдіяльності осіб похилого віку є поступове припинення професійної діяльності. Така діяльність для особи похилого віку втрачає провідне значення і як наслідок виникає потреба пошуку нового змісту життя.

Визначено критерії та показники якості життєдіяльності осіб похилого віку: *мотиваційний* – прагнення пошуку сенсу життя в нових умовах життєдіяльності, життєва задоволеність; прагнення до самореалізації та самовдосконалення; *соціально-орієнтований* – вміння спілкуватися та легко налагоджувати соціальні контакти; прагнення до соціальної взаємодії; бажання допомагати іншим (за методикою «рівний – рівному»); *фізіологічний* – міра поінформованості особи похилого віку у сфері здоров'я – розуміння ролі у збереженні активності та тривалості життя, знання чинників ризику; міра відповідності поведінки (дій та вчинків) вимогам здорового способу життя; міра сформованості потреби до зміцнення та збереження здоров'я; *діяльнісно-практичний* – здатність до співпраці; соціальна активність; наявність ініціативи та самостійності; вміння включатись у діяльність за методикою «рівний-рівному».

Визначено рівні якості життєдіяльності осіб похилого віку (низький, середній та високий), що засвідчують міру прояву сформованості показників. Виявлено, що здебільшого у осіб похилого віку переважають середній (40,02% – 76 осіб в ЕГ, 39,84% – 74 особи у КГ) та низький (50,13% – 94 особи в ЕГ, 50,14% – 94 особи в КГ) рівні життєдіяльності.

3. Аналіз реального стану якості життєдіяльності осіб похилого віку дозволив з'ясувати відсутність належного навчально-методичного забезпечення організації соціально-педагогічної послуги; форми та методи роботи застарілі, а тому малоефективні; труднощі із залученням та навчанням волонтерів до організації соціально-педагогічної підтримки; недостатньо простежується взаємодія територіального центру з іншими соціальними партнерами (державні та громадські організації, волонтерські організації, що займаються соціально-педагогічною підтримкою) тощо. З огляду на означене було розроблено і впроваджено змістову структуру (структурно-функціональну модель) організації соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування, що охопила: мету, завдання, принципи, функції, соціально-педагогічні умови, програму соціально-педагогічної підтримки, види підтримки, а також критерії показники та рівні їх сформованості. Відповідно до мети та завдань соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування визначені її функції (розвиваюча, інтегративна, корекційна, змістоутворююча, адаптаційна) та види (емоційна, інструментальна, статусна, інформаційна). У ході

дослідження нами обґрунтовано та експериментально перевірено запропоновані методи та форми роботи з фахівцями та волонтерами, а саме: демонстраційні (перегляд фільмів, телепередач з проблем старіння та старості); дискусійні (дискусійні обговорення, мозковий штурм); інтерактивні (тренінгові програми, соціальні акції); інформаційні (відкриті групи у соціальних мережах «ВКонтакте», «Фейсбук»); міні-курс з ейдетики. З особами похилого віку – рольові ігри, тренінгові заняття, дискусії, міні-лекції, майстер-класи, заняття з використанням методу мемуаротерапії, заняття з ейдетики, мозковий штурм, бесіди.

4. Експериментально перевірено ефективність соціально-педагогічних умов, що забезпечували реалізацію структурно-функціональної моделі соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру: 1) підвищення підготовленості фахівців та волонтерів до розробки та реалізації програм надання соціально-педагогічної підтримки в територіальних центрах соціального обслуговування (Університеті третього віку); 2) розробка та впровадження комплексної програми соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування; 3) забезпечення активної участі особи похилого віку в соціально-педагогічній підтримці життєдіяльності в умовах територіальних центрів соціального обслуговування за принципом «рівний-рівному»; 4) розробка навчально-методичного забезпечення процесу організації соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності осіб похилого віку з метою підвищення її рівня.

З метою реалізації означених умов було розроблено та апробовано авторську програму «Підготовка фахівців та волонтерів до здійснення соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності осіб похилого віку», програму «Організація навчання в Університеті третього віку», навчальні програми для слухачів з основ психології, основ здоров'я, прикладних методик та комп'ютерної грамотності в рамках Університету третього віку, а також упроваджено методичні рекомендації – «Серія: Соціально-педагогічна підтримка осіб похилого віку «Основи комп'ютерної грамотності», «Основи психології», «Основи здоров'я» для фахівців територіального центру соціального обслуговування та слухачів Університету третього віку.

Результати експериментальної роботи засвідчили, що процес соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності осіб похилого віку проходить більш ефективно після впровадження запропонованих соціально-педагогічних умов та навчально-методичного забезпечення. Результатом стало зростання показників якості життєдіяльності осіб похилого віку та позитивних змін, які простежуються за всіма критеріями більшою мірою у представників ЕГ та незначною у КГ. Зокрема, показники високого рівня якості життєдіяльності осіб похилого віку експериментальної групи зросли на 9,26% – високий рівень, 10,94% – середній рівень та низький зменшилися на 20,19% відповідно. Отже, результати дослідження дають підстави вважати, що запропоновані соціально-педагогічні умови, структурно-функціональна модель, навчально-методичне забезпечення процесу соціально-педагогічної підтримки осіб похилого віку забезпечують оптимальний

рівень їх життєдіяльності в умовах територіального центру соціального обслуговування.

Дослідження проблеми соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування не вичерпується результатами даного дисертаційного дослідження. *Перспективними напрямками* дослідження означеної проблеми можуть бути: вивчення можливостей для розширення спектра ресурсного забезпечення соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування; з'ясування особливостей підготовки фахівців соціально-педагогічної сфери до розробки та реалізації програм соціально-педагогічної підтримки; розробка і впровадження цільових соціально спрямованих програм, розрахованих на осіб похилого віку задля покращення їх життєдіяльності.

Основні результати дослідження відображено в таких публікаціях автора:
Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Житинська М. О., Жалдак Л. Л. Університет третього віку: основи комп'ютерної грамотності : методичний посібник. Серія: соціально-педагогічна підтримка людей похилого віку / за заг. ред. д-ра пед. наук: О. Г. Карпенко. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. 112 с.

2. Житинська М. О. Університет третього віку: основи здоров'я : методичні рекомендації. Серія: соціально-педагогічна підтримка людей похилого віку / за заг. ред. д-ра пед. наук: О. Г. Карпенко. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. 96 с.

3. Житинська М. О., Савельчук І. Б. Університет третього віку: основи психології : методичні рекомендації. Серія: соціально-педагогічна підтримка людей похилого віку / за заг. ред. д-ра пед. наук: О. Г. Карпенко. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. 116 с.

4. Житинська М. О. Соціальна геронтологія : робочий зошит : практикум. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. 38 с.

5. Житинська М. О. Соціально-педагогічна підтримка людей похилого віку як складова їх соціального захисту. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка.* Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. Вип. 17. (Ч. 2.). С. 184-188.

6. Житинська М. О. Люди похилого віку як об'єкт соціально-педагогічної підтримки. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Соціальна робота. Соціальна педагогіка* : збірник наукових праць. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. Вип. 16 (11), С. 71-75.

7. Житинська М. О. Деякі аспекти соціального захисту людей похилого віку в Україні. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Соціальна робота. Соціальна педагогіка* : збірник наукових праць. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. Вип.19(11). С. 154-159.

8. Житинська М. О. Деякі аспекти життєдіяльності людей похилого віку. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Соціальна робота. Соціальна*

педагогіка : збірник наукових праць. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. Вип. 18(11). С. 171-177.

9. Житинська М. О. Освітнє середовище для людей похилого віку: перспективи та можливості розвитку в Україні. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2014. № 3-4. С. 12-19.

10. Житинська М. О. Забезпечення якості життя людей похилого віку як соціальна проблема. *Освітологічний дискурс*. 2015. № 1 (9). С. 117-124. URL: <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/207> (дата звернення 10.01.2018).

11. Zhytynska M. O. General Standards and Principles of the Social Support Policy for the Elderly in Denmark. *Intellectual Archive*. Ontario, Canada, 2015. № 4(1). С. 45-56.

12. Житинська М. О. Життєдіяльність людей похилого віку в Україні: реалії та перспективи. *Молодий вчений* : науковий журнал. 2015. № 2 (17). Ч.13 Педагогічні науки. С. 249-252. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/2/350.pdf> (дата звернення 10.01.2018).

13. Житинська М. О. Модель соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності людей похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка* : збірник наукових праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 20. С. 156-164.

14. Житинська М. О. Соціально-педагогічне середовище університету третього віку як чинник формування життєдіяльності людей похилого віку. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2016. № 1-2. С. 131-140.

15. Житинська М. О. Психолого-педагогічна та соціальна характеристика людей похилого віку як об'єкта соціально-педагогічної підтримки. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Соціальна робота. Соціальна педагогіка* : збірник наукових праць. Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 23(11). С. 158-164.

16. Житинська М. О. Практика застосування елементів ейдетики у процесі навчання людей похилого віку в умовах Університету третього віку. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2017. № 1-2. С. 68-75.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

17. Житинська М. О. Соціально-педагогічна підтримка людей похилого віку як складова їх соціального захисту. *Фактори розвитку педагогічних і психологічних наук XXI столітті* : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції, Харків, 12-13 вересня, 2014. Харків : Центр педагогічних досліджень, 2014. С. 30–33.

18. Житинська М. О. Соціально-педагогічна підтримка життєдіяльності людей похилого віку. *Сучасні педагогічні та психологічні науки: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень* : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 5 вересня, 2014. Київ : Київська наукова організація педагогіки та психології, 2014. С. 47-50.

19. Житинська М. О. Значення освіти для підвищення якості життя людей похилого віку. *Пріоритетні напрями розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук* : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції, Одеса, 19-20 вересня, 2014. Одеса : Південна фундація педагогіки, 2014. С. 94-97.

20. Житинська М. О. Психологічний портрет людини похилого віку в умовах соціально-економічної кризи. *Нове у педагогіці та психології сучасного світу* : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції, Львів, 28-29 листопада. Львів : Львівська педагогічна спільнота, 2014. С. 60-62.

21. Житинська М. О. Соціально-педагогічна підтримка людей похилого віку як соціальна технологія. *Чинники розвитку психологічних та педагогічних наук у XXI столітті* : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції, Одеса, 21-22 листопада, 2014. Одеса : Південна фундація педагогіки, 2014. С. 116-118.

22. Житинська М. О. До проблеми навчання комп'ютерній грамотності людей похилого віку. *Актуальні проблеми сучасної соціології, соціальної роботи та професійної підготовки фахівців* : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції / За ред. проф. І. В. Козубовської. Ужгород, 16 вересня, 2016. Ужгород : В-во Ужгородського Національного університету, 2016. С. 59.

АНОТАЦІЇ

Житинська М. О. Соціально-педагогічна підтримка життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова МОН України, Київ, 2018.

Дисертація присвячена проблемі соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування. У роботі розкрито наукові засади соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності осіб похилого віку в сучасних умовах розвитку системи соціальної роботи; розроблено критерії, показники та виявлено рівні якості життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування; розроблено та експериментально перевірено структурно-функціональну модель та зміст соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності осіб похилого віку, обґрунтовано соціально-педагогічні умови, за яких реалізуються адекватні форми і методи соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування.

Ключові слова: підтримка, соціально-педагогічна підтримка, особи похилого віку, соціально-педагогічна підтримка життєдіяльності осіб похилого віку, якість життєдіяльності осіб похилого віку, умови соціально-педагогічної підтримки якості життєдіяльності осіб похилого віку, структурно-функціональна модель організації соціально-педагогічної підтримки, навчально-методичне забезпечення.

Житинская М. А. Социально-педагогическая поддержка жизнедеятельности пожилых людей в условиях территориального центра социального обслуживания. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 – социальная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова МОН Украины, Киев, 2018.

Диссертация посвящена проблеме социально-педагогической поддержки жизнедеятельности пожилых людей в условиях территориального центра социального обслуживания. В работе раскрыты научные основы социально-педагогической поддержки жизнедеятельности пожилых людей в современных условиях развития системы социальной работы; разработаны критерии, показатели и выявлены уровни жизнедеятельности пожилых людей в условиях территориального центра социального обслуживания. Разработана и экспериментально проверена структурно-функциональная модель и содержание социально-педагогической поддержки жизнедеятельности пожилых людей, обоснованно социально-педагогические условия, при которых реализуются адекватные формы и методы социально-педагогической поддержки жизнедеятельности пожилых людей в условиях территориального центра социального обслуживания.

Ключевые слова: поддержка, социально-педагогическая поддержка, пожилые люди, социально-педагогическая поддержка жизнедеятельности пожилых людей, качество жизнедеятельности людей пожилого возраста, условия социально-педагогической поддержки жизнедеятельности пожилых людей, структурно-функциональная модель реализации социально-педагогической поддержки, учебно-методическое обеспечение.

Zhytynska M.O. Socio-pedagogical support of the life of the elderly in the territorial center of social services conditions. – Qualification scientific work on the rights of a manuscript.

Dissertation for the degree of a candidate of pedagogical sciences in the specialization of 13.00.05 “Social pedagogy” - National Pedagogical Dragomanov University, MES of Ukraine, Kyiv, 2018.

In the scientific research the social-pedagogical support is substantiated as a special kind of the social-pedagogical activity, a complex of actions, measures aimed at preserving and strengthening the social and physical health of the elderly, facilitating the implementation of their life plans, self-development, self-knowledge, self-improvement, preserving vital activity and, as a result, the quality of life improvement. The research of the essential characteristics of social and pedagogical support is evidenced by its close relationship with the notions of "socio-pedagogical activity", "pedagogical support". All these concepts reflect the idea of various types of assistance, social and educational services provision, as well as individual problems of a person solving.

The real state of the elderly vital activity analysis made it possible to evidence the lack of educational and methodological support for the social-pedagogical services

organization; outdated, and, therefore, ineffective forms and methods of work; difficulties in engaging and training of volunteers for socio-pedagogical support organization; lack of interaction between the territorial center and other social partners (state and public organizations, volunteer organizations engaged in social and pedagogical support).

The research defines the content structure of the elderly life, which is represented by components and their indicators: motivational (self-esteem, availability of sensory-forming motives of life, life satisfaction, aspiration for self-improvement and self-development); socially oriented (desire for social interaction, willingness to help others (volunteer activity), ability to communicate and establish social contacts easily); physiological (level of awareness of the elderly in the field of health (understanding of the role in preserving the activity and life expectancy, knowledge on risk factors), the degree of behavior compliance (actions and actions) to the requirements of a healthy lifestyle, the degree of formation of motivation to strengthen and maintain health); activity-practical - social activity, ability to cooperate, ability to organize socially useful activity, availability of initiative, autonomy, social mobility.

According to the results of the observation experiment, the levels of life of the elderly (low, middle and high) are determined, testifying the extent of the indicators development. It is found that in the majority of the elderly the average (40.02% – 76 persons of the experimental group, 39%, 84 (74 persons) – of the control group) and low (50.13% (94 persons) – of the experimental group, 50, 14% (94 persons) – of the control group) living standards prevail.

The structural and functional model of the elderly socio-pedagogical life support organization in the territorial center of social service conditions is developed and implemented, including: purpose, tasks, principles, functions, socio-pedagogical conditions, resource support, program of social and pedagogical support, types of support as well as the criteria of the indicators and their level of formation. In accordance with the aim and tasks of elderly life socio-pedagogical support in the territorial center of social service conditions, its functions (developing, integrative, corrective, and meaningful) are defined.

During the research, the proposed methods and forms of work with specialists and volunteers were substantiated and experimentally verified, namely: demonstrative (watching films, television programs on issues of aging and old age); discussion (deliberation, brainstorming); interactive (training programs, social events); informational (open group in the social network “VKontakte”); mini course of eidetic. With the elderly – role games, training sessions, discussions, mini lectures, master classes, classes using the method of memoarotherapy, classes of eidetic, brainstorming, conversations.

Socio-pedagogical conditions of the system of social-pedagogical support of life of elderly in territorial centers of social service functioning are revealed and implemented: 1) raising the level of competence of specialists of the territorial center of social services for the development and implementation of programs providing socio-pedagogical services (University of the 3rd age) in the conditions of the territorial social service center; 2) development and implementation of a comprehensive program of socio-pedagogical support for the elderly in the conditions of the territorial center of social services; 3) ensuring the active participation of the elderly in the socio-pedagogical support of life

in the conditions of the territorial centers of social services on the principle of “peer-to-peer”; 4) resource support availability for the implementation of socio-pedagogical support for the elderly in order to increase its level.

Keywords: support, socio-pedagogical support, elderly, socio-pedagogical support of life of the elderly, vital activity of elderly, pedagogical conditions of socio-pedagogical support of life of elderly, structural-functional model of the socio-pedagogical support implementation, educational and methodical support.

Підписано до друку 12.04.2018 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 100 пр. Зам. № 079
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.